

1. Guernsey

A Kétfeltes kötelessége

Anatole France új könyvét
 - Les dieux ont saif - megint
 egy kommentálták, hogy fordulatot jelent az
 azzal író pályáján. ^{Izgalomban} Azaz nem az író hanem a
 gondolkodó pályáján; mert hisz irásminőségét dol-
 gában ez az új könyv egyszerre odasorakozik
 testvéreinek díszes sorába; sőt egyike a legtipikusabb,
 és ép ezért legkitűnőbb France-könyveknek!

F. Egy kor társul élénk; emel a komorok között rajongókat, ki-
 de a klamposok nívótétel; ostoba meggyőződéseit epoly élénk
 festi - egy inkább megérteti, mint hajtan újgancé köit
 a Memoires d'un Volontaire-ben. Igen; nem fest ~~harm~~
 megértet. Emelreket is ~~az~~ csak megértet. A francia regény-
 írói utolsó egy ~~utolsó~~ nem pozitívosság. Még!

nyírni, élvezetes, magas művészet, de már nem
meglepi".

N. 633/2. (2.)

Hanem meglepte az embereket a könyv tárgy. 1. b.)
A francia forradalom borzasztóságait festi le a
"Költő", azt mutatja meg, hogyan lehet egy szelíd
és jó ember, a leghűbéresebb, legtestvériségesebb eszmék
határa alatt vérengző és nyitelen zsarnokká. Anatole France,
a szabadságharcos, a socialista, bánnak így a forradalommal!

Hisz elképzeljük a szabadelvű írókat, amint
megmutatja, hogy romj emberek körében a szabadelvű

1/a.)

Bourget a híres "lélektan" ^{az} ~~volttalip~~ ~~együtt~~
~~lélektan pszichológus~~; lélekanalízisei nem meg-
 figyelésből ömlesztett, tapasztalati ~~rekonstruk-~~
 ción; egy lélekállapotnak, hanem ^{az} lélekállapot fogel-
mátak chia-szerin, these - szerin ~~szó~~ szóndi
 fejtegetése; egy ~~egy~~ retorikai tétel kidolgozása; tel-
 jesen deduktív és formális; igazán francia. - Sha
 szóndát benne a pszichológus, szóndát az "elbeszélő" is; a
 pontát nem az események tenisz, hanem szóndi ^{az is} területe
 s az események ^{majdnem} szóndi példák (vagy évek) gyanánt
 vannak felhozva (vö. J'ŷtyle Tragique 1896.)

Anatole France nem szóndát mint Bourget,
 hanem filozófus, vagy inkább moralista. Észét nem
 festeni a szájja az emberéket, hanem megérteteni;
 megérteti mily romba és mést romba. Ebben áll
 Anatole France művésze, mely ép úgy regyog új
 regényében is, mint a régiéiben. Ez gyö-

2

eszmék is átváltozóvá válnak. ~~De~~ Az eszme jó,
de az emberek rosszak: mondja az égen ist - kétségkívül
nagy ist, aki megtudja látni az emberi természetet át
az eszme tisztaságát. De France regényében az embere-
ket nem rosszak - talán középszerűek, de jó emberek. Ebben
a regényben maga az ~~es~~ eszme tünt fel ~~az~~ rossznak;
hisz minden bajnak, minden szörnyiségnek az eszme az
oka, az emberek hite az eszmében.

Anatole France gondolkotása mindig szkeptikus
volt az eszmével szemben. Ő, Renan tanítványa, Montaigne
egyensúlyos utóda, ~~aki~~ nála jobban sejtettem érte, hogy a moral
az éghajlat ^{-és a por-} függvénye. "Sőt" ~~nem is az éghajlatra, hanem a korrának~~
~~gondol.~~ Anyai éghajlatot bejárt fantáziája, anyja régi korba
bebéltte magát, hogy minden változásait, esetlegeségeit láthassa
annak, amit az emberek örökké imádnak. De Denis szkep-
tikus volt ez: bizonyos horáciusi életfilozófiába olvadt fel, ^(belső életöröme)
kedves nemtörődömségbe a magasabb dolgok iránt. Ez volt az
abbé Coignard kora.

Azonban Anatole France mélyebb és nyugtalanabb kedély
volt Horáciusznál: nem állhatott meg itt, e Denis közömbösen. Lehe-
tetlen volt bezárnia szemét a fejlődés könyvese előtt. Nem

3

h. 633/2. (5)

~~A. France~~

" volt-e mindig
 A. France az az író, aki leginkább küngettette fel a jelent a
 multtal való önzefüggésében —: a multon éppült jelentés?
 A jelen kicsiny küzdőelmeim, anyagi, galoni beszélgetéseim,
 szobaberendezésem, régi edzőket, nőzveget leírásaim, a
 viktórus arcolt és mozdulatok megfigyelésein, öreg professzo-
 ról elméltedéseim, a fantomoktól rözelet öröklött, önmaga-
 sós kitalálások tulitl frajzidain: a slentogit a mult, a
 nagy mult, leültepedett, tisztult, máimár ~~ita.~~ máimár
 alapja a bizgós, mely felönnel. Ezért A. France még
 is ^{is} par-excellence philológus regiziró: eddig nem létezett
 katalombináció: Ez a morriens Bergeset kora.

modern tárgyunkonkeiben

^{gondolatlanilag}
 A terijonlik más, a bölcseség komolygorkit: Éha nincs
 is abszolus jó eszme, látai kell, hogy fejlődés van,
 hogy lehetetlen előre nem menni, és hogy ezért a
 legbölcsőbb minélis menni a legnagyobb irándnyal, minélis
 több és több nyabatság felé: mert hisz az emberiség
 lassankint ^{mégis} minélis elősordit, minélis jobban látja az
 irányor értélénél relativitását, s ezért mintha új
 irány túrelmesebb, nyabatabb lesz előzőinél. E
 gondolatok ~~nevelik~~ nevelik a nyabatságmbalkoró, a
 nyocialista Anatole Franceot.

F ha a jelenben
 engjre benne van a
 mult, akkor a jelen gazdagabb, és a történet
 nem képez nevezetiblis sorozatot;

4

Egészem új fontulat a Pingvines Szigete. E hatalmas alkotásban az is egy nagy szintézist kísérel meg: egy ~~magasabb helyre~~ mint a vándor, aki egy magasabb helyre jutva egymás mellett ~~szemből~~ tekintti át mindazokat a kájakat, amelyekkel hol vígan és dalolva, hol rabarabos csúcsok felé, bizakodó kuszással törtető egy egész életen keresztül végigjárt. És kétségbeesve ül a magas csúson, hegyek és síkrok örök egyforma változását látva minden felé, s semmi végét, sem célját utjának.

A Pingvines Szigete Franciaország néglétebből tekintve a világ történet egymásbaolvadó fázisait mutatja be, akár Madách az Ember Tragédiájában, s époly lesújtó következtéssel. Madách a ~~nagy~~ ^{kis} Föld lassu halálával fejezi be költeményét; France a történelem örök, vigasztalan körforgását mutatja meg, azt, hogy a fejlődés fázisai ~~vissza-~~ visszatérnek, mint a ~~hald~~ fázisai, ^{s a történelem nem reverzibilis, hanem} ^{rossabb: periodikus.}

E magasabb szempontból tekintve eziről egészen semmi tünhetid feljebbnek s többinél, az egész fejlődés értékét veszi, nincs értelme a „küzdj és bízd a bízzal”-nak; s a Pingvines Szigete valóban nihilista költemény, melyből ~~csak~~ ^{csak} szempontból a magyar irodalomban csak a Kölesy Vanitatum Vanitasa ha-

5

sonlítható.

Épezt Anatole France tendenciájának ^{újrah} változására a
 Pinguin szigetéből menekés következtetett. Az a
 néhány ginyvcsőrp, amit a socialistákra és szabad-
 gondolkodókra is creppent ~~a borzartó könyvben~~ ^{itt} a költő,
 elvész a ginyvek ama tengerében, melynek zilipjeit felvon-
 va sós és keserű vizözönébe fojtja e borzartó könyv-
 ben az egész világot. Ebből ~~még nem bizonyos~~ Következik-e eb-
 ből, hogy France hűtlen lett tendenciájához? Nagyon nagy-
 ból nézve minden ember egyformává szigorodni örsze;
 de ha hozzájárul ehhez meg kell különböztetned a nagyot és kicsit.
 É amint az emberrel, úgy van a tendenciákkal is.

Az új köztársaságban - les dieux ont soif - már
 egész határozottan a forradalmi erőmök elleni iránt
 könyvnek írható.

Hisz France máskor is írt már a forradalmról novellá-
 kat, melyekben ~~forradalmárok~~ ostoba kegyetlenkedését ci-
 devant arisztokraták önfeláldozó nemességével állította szem-
 be. Csak az Etui du Nacre ^{méhány ginyvcsőrp} darabjára kell emlékez-
 niük. Csak ott a forradalom népszerűsége volt az új
 regényben a csúcspont. Ott nagyzeri érzéses és megható

6

történetek: itt a ^{felvilágosodottság} ~~szabadság~~ ^{új vallás}, elfogultabb és türelmetlenebb ~~az előzőkénél~~ minden eddiginél; a humanus meggyőzőkés kegyetlen és gyilkos korlátoltság; a lelkiserkedés vérszomjas perverzitás.

Ez a változás nem olyan párhuzamos, mintha Anatole France most máshogyan ismeri a forradalmat mint azelőtt.

Nem: ez világnézeti változás, mely ugyanazon fényeket érzem más ^{világvilágban látottja} ~~szemmel látottja~~ kommentárja. Azt a gondolatot, amely új regényének főgondolata lesz, megtaláljuk már az *Etuis du Naubre* is. Ott az egyik novella hősnője azt mondja:

- Örömlünk kell, de örömlünk az áldozat komortörőme legyen. Ezentúl a franciák nem a maguk urai többé: adósok önmagukkal a forradalomnak, amely meg fogja változtatni a világot.

Er az érzés itt rejnnek is nemcsak látnak: milyen borzantó dolog lesz ugyanebből az új regényben! Az a lefordíthatatlan szó: austère - ^akomor, ^arideg, ^aszigorú - jellemző lelkiület és a kötelesség kötözi és vezeti kezeit azokkal az emberrel, akik a Szabadság nevet hordják ajkukon. A kötelesség, e láthatatlan ^{hajthatatlan} zsarunk, ~~az~~ a nyelvet vérszomjú, az érzést rideggé, a bűnt farokossá teszi; és így

Z

No 633/2.

(9)

benélteti például Evaziste Garselint, a Les deux ont
soif hőst, a forradalmi törvénytörő bíráját, mikor nő-
~~Elnök-polgármester~~ vérenek boldogsága friss egyetlen
nyarától:

— Elnök polgármester, bármily kötelezőre fűznek is a
váltótól egyikéket, kijelentem, hogy nem vonakodom. A
két Brutus nem vonakodott, mikor a köztársaság életé-
ben vagy a szabadság ügyében el kellett ítélniök egy fiút,
megölniök egy nevelőatyját.

Még tovább megy ez a ridegség: egészen egészen a leg-
nagyobb igazságtalanságig. A bíró, aki kétféle volna a saját
bepusztított életét is feláldozni eszméiket, a világ
jövő boldogságát, nem habozik más életet is ártatlan-
ul feláldozni, ha ~~az~~ azt hiszi, hogy csak a tömeges halál
menti meg az országot. „Csupán ~~váltótól~~ vélelmeket
kérdőzködök, ^{javaslatokkal} fel nem foghatóan hogy gonoszság nélkül is lehet
másféleképp gondolkodni mint ő. Mithogy azt hiszik, bi-
torokan vannak az igazságnak, a bölcseségnek, a legfőbb jónak,
ellenfelelnek a tévedést és a gonoszságot tulajdonították. Erőnch
érették magukat: látták az Istent.

✓ Látják az Istent, erék a forradalmi törvénytörő esküdtjei.

8

A Legfőbb lény, kinek létét Maximilian (Robespierre) elismerte, elárasszotta őt lángjaival. Szeretted, hitted."

Íme: az új vallásnak ^{is} éppúgy megvolt az inkvizíciója, az új vallás éppúgy éppúgy üdvösítőnek hitte magát mint a többi. Ők látták az Istent; és az istenek nyomjait, minden # isten nyomjait. Vét nyomjait. Les dieux ont soif.

Robespierre alája, amint a könyv háttérében feliz elmosóva sejtethető, legjobban jellemzi az író gondolatát. Merőszől egy tüntet fel, mint egy rejtelmességbe burkolt egyiptomi főpap, mint egy rigoru nyent, mint egy középkori főinkvizitor. Tökéletesen vallásos képzetek kapcsolódnak hozzá. És közelről megnéz benne egy varbuzgó pap korlátoltsága, ostoba meggyőződése, orgávasága.

A Les dieux ont soif sötét könyv; ~~éppúgy~~ nem derűsebb a Fingvineknél. Itt is azt látjuk, hogy minden egyes egyformán rossz, hogy haladás nincs, csak más és más formája ugyanannak a gonorságnak és ostobaságnak: minden isten egyforma rom, minden isten egyformán nyomjait. I az emberi Gondolat e nagy Korruptiója mellett nem maradt a Jhus sem szűzen, naivan. A világ sötétségét nem enyhítik itt mint a költő régebbi munkáiban az érzelmi nyelven

9

no 633/2.

(11)

észleli

sem az művészet feleltető, jöngörű jateka.

senki sem ártó, naiv örömei; Itt a zerelem is
mihelyt a buta állati kielégüléssel felülműlnek,
vérszomjas ~~szó~~ szörnnyé lesz, amit az ártás, az
ölelgondolata izzgat romlott kéjekre.

az élet másik embitő körülményét, a
művészetet, mint elrontó, elront
hideg rabályoz igazába hajlra a
mindent
korrongó
ló gondolat.

I mindert még rettenetesebbé teszi az író
kétvégbejtoeni objektív, epikai nyugalmu, szinte
klasszikusan higgant és szabatos előadása. A mondatok
oly pontosan és simán illeszkednek egymáshoz, mint
egy tömör, egyenletes fat kemény, szépen kifaragott
kőkövekai, a kemény és hideg falon át immár alig
van egy peráji rés, melyen keresztül az író mely
szívébe láthatunk. Elakadt az a vigasztaló, kert-
ves részvét az emberrel iránt, mely Anatole France
ironiáján szelött mintig átgyogott? Nincs többé
egy bátorító mosolya számunkra, egy ^{bölcs} tanácsa, egy jó
újszene - euangelion - az emberiséghez? ~~Ma~~ Már nem
tanítani, csak kétvégbejtoeni akar bennünket?

Talán nem. A kedves, bölcs abbé Coignard nem
halt meg. Ő ari Silvestre Bonnardon, Trublet orro-
ron és monsieur Bergeretn át annyiszor nevet cserélt
és mindíg ugyanaz maradt: bölcs, józan, ^{mindent} megértő, és meg-

10

~~his hitetlen~~ és semmiiben sem hívó és ízeért igazságos: — még mindig megjelenti, és egy két oldalon egybe ~~is~~ fejt. net e könyv gondoságára is. Egy ci-devant arisztokrata, az öreg Brotteaux, a guillotintól alig pár lépcsőnyire, elzülve és elregegyedve — ^{Lucretius burzsoázija} kívül cinikus ateista, belül meleg, nemes szív — mutatja meg ~~azt~~ ^{bölcse} a vallást, amely ~~épp~~ Anatole France életének nagy tanítása. Ennek a vallásnak csak egyetlenegy nagy tilalma van: nem szabad nagyon hiszeni semmiiben. A hit minden igazságoknak anyja; aki nem tud kételkedni, rom ember. Semmi sem bizonyos, de minden igaz lehet; és ezért minden iránt türelmesnek kell lennünk, kivéve a türelmetlenség iránt: ezt a tanítást foglalta nemrég Gyöngyösi Zoltánba Anatole France az amis de Montaigne egy gyülekezete; ugyanennek a jellemre lenni át új regényét: a kételkedés kötelessége. És az öreg ^(ateista) Brotteaux, ~~parto~~ egyik oldalán egy iktóziótt pappal, másikon egy utcalánnyal (partfogoltjaival) ennek a jellemnek a megtestesülése.

És ma hirdeti ezt a tanítást, mintha sötétebben és mintha kevesebb reménygel, az öreg France, ma, amikor újra tanítja hit és a metafizika, ma, az új katholicizmus, ^{mel} Bergson ^{filozófiájának} korában, amikor az emberrel mintinább elfelejtene kételkedni.

Babits Mihály

A kérelem és
vetelesége.

59/1960

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Ms 633/B